

Передостаннього листопадового тижня 1895 року увесь Лондон потонув у густому жовтому тумані. З понеділка аж до четверга з наших вікон на Бейкер-стрит неможливо було розгледіти обриси будинків по той бік вулиці. Перший день Холмс провів, упорядковуючи свій грубезний довідник. Другий і третій дні він присвятив нещодавньому своєму захопленню — музиці середньовічної доби. Але четвертого дня, коли ми, поснідавши, відсунули вбік стільці й побачили за вікном ту саму буру, гнітючу імлу, що осідала масними краплями на шибках, нетерпляча й бадьора вдача мого друга рішуче спротивилась такому млявому існуванню. Він без упину, ледве тамуючи своє нетерпіння, походжав нашою вітальнею, кусаючи нігті, тарабанячи пальцями по меблях і дратуючися знічев'я.

— Що цікавого в газетах, Ватсоне? — спитав він.

Я знав, що "цікавими" для Холмса є лише кримінальні події. Там були новини про революцію, про можливу війну, про майбутні зміни в уряді, проте все це перебувало поза увагою мого друга. Жодних повідомлень про злочини, крім найбуденніших та найдрібніших, я не помітив. Холмс застогнав і знову почав нервово походжати туди-сюди.

— Лондонський злочинець — справжнісінький дурень, — сердито мовив він, наче спортсмен, що програв змагання. — Погляньте-но у вікно, Ватсоне. Бачите, як ці невиразні постаті раптово з'являються й зникають у тумані? Такої днини злодій чи вбивця може вільно никати Лондоном, мов тигр у нетрях, і навіть коли він стрибне, його побачить лише жертва.

— Тут сказано, — зауважив я, — про численні дрібні крадіжки.

Холмс зневажливо пирхнув.

— Така велика й понура сцена знадобилася б для чогось ліпшого, — мовив він. — Щастя для лондонців, що я — не злочинець.

— Авжеж! — щиро сказав я.

— Уявіть собі, що я — Брукс, чи Вудхавс, чи один з півсотні тих, хто має вагому причину бажати мені лиха; чи довго б я залишався живим, тікаючи від самого себе? Несподіване запрошення, зустріч — і все скінчиться. Добре, що таких туманних днів не буває в Латинській Америці, де вбивають не вагаючись... Овва! Нарешті щось розвіє наші мертвотні будні.

То була покоївка з телеграмою. Розгорнувши папірець, Холмс вибухнув сміхом.

— Ну-ну! Що далі? — промовив він. — Сюди йде мій брат Майкрофт!

— То що з того? — спитав я.

— Що з того? Це все одно, якби трамвай раптом поїхав сільським путівцем. У Майкрофта власна колія, і він ніколи не звертає з неї. Помешкання на Пел-Мел, клуб "Діоген", Вайтхолл — ось незмінна його дорога. Тут він був один — і лише один — раз. Що за катастрофа змусила його зійти з колії?

— Хіба він нічого не пояснює?

Холмс передав мені братову телеграму:

"Мусимо побачитися з приводу Кадоґена Веста. Прибуду негайно.

Майкрофт".

— Кадоґен Вест? Я десь чув це ім'я.

— Мені воно нічого не говорить. Але щоб Майкрофт викинув отакого коника! Легше планеті зійти з своєї орбіти. До речі, ви знаєте, хто такий Майкрофт?

Я пригадав щось із тих часів, коли ми розслідували пригоду з греком-перекладачем.

— Ви, здається, розповідали мені, що він займає якусь незначну посаду в уряді.

Холмс зареготав:

— Тоді я ще не знав вас так добре. Доводилось мовчати, адже йшлося про найважливіші справи. Так, він служить у британському уряді. І так само правда, що часом він — сам британський уряд.

— Любий мій Холмсе!

— Я знав, що здивую вас. Майкрофт одержує чотириста п'ятдесят фунтів на рік, посідає підлегле становище, не має жодних рис шанобства, відмовляється від титулів та нагород, але водночас він — найнезамінніша людина в країні.

— Яким чином?

— Його становище унікальне. Він сам створив його для себе. Такої посади ніколи не було й більше не буде. Він має розумну голову з надзвичайною здібністю збирати факти. Ту велику енергію, яку я спрямував до розкриття злочинів, він скеровує на державні справи. Йому передають висновки всіх міністерств, він — той осередок, та розрахункова палата, де підводять загальний баланс. Усі інші — фахівці з тих чи інших питань, але його фах — знати все. Скажімо, якомусь міністрові знадобилися відомості стосовно британського військового флоту, Індії, Канади й питання біметалізму; він може звернутися в кожній

із цих справ до різних міністерств, проте тільки Майкрофт здатен негайно висвітлити їх як слід і встановити зв'язок між ними. Спочатку його цінували як такий собі найзручніший засіб, найкоротший шлях до мети, але згодом він зробив себе найголовнішою постаттю в уряді. В цьому великому мозку все розкладено по полицках і може бути знайдено будь-якої хвилини. Його слово щоразу вирішує питання державної ваги. Він живе політикою. Вона займає всі його думки, й лише тоді, коли я питаю в нього поради щодо однієї з своїх маленьких загадок, він береться за ці розумові вправи. Але сьогодні Юпітер зійшов з Олімпу. Що це означає? Хто такий Кадоґен Вест, і до чого тут Майкрофт?

— Згадав! — вигукнув я й заходився копатись у стосі газет, що лежали на канапі. — Так, так, ось він, звичайно! Кадоґен Вест — це той молодик, якого у вівторок уранці знайшли мертвим у метрополітені.

Холмс випроставсь у кріслі, так і не донісши люльки до рота.

— Тут, напевно, щось серйозне, Ватсоне. Смерть людини, яка змусила мого брата зрадити свої звички, не може бути звичайною. Але що йому, в біса, до неї? Випадок, як я пригадую, цілком буденний. Молодик, мабуть, випав з потяга й забився насмерть. Не було ні ознак пограбування, ні будь-яких причин підозрювати насильство. Чи не так?

— Було розпочато слідство, — відповів я, — і воно виявило багато нових деталей. Якщо придивитися ближче, то цей випадок, як на мене, досить цікавий.

— Судячи з того впливу, який він справив на мого брата, це справді щось незвичайне. — Він зручніше вмовивсь у кріслі. — Нубо, Ватсоне, розповідайте.

— Повне ім'я небіжчика — Артур Кадоґен Вест. Двадцять сім років, неодружений, служив у конторі арсеналу в Вулічі.

— Державна служба? Ось що спільного в нього з братом Майкрофтом!

— У понеділок увечері він несподівано виїхав з Вуліча. Останньою його бачила наречена, міс Вайолет Вестбері, яку він того вечора, о пів на восьму, раптово покинув на вулиці, в тумані. Сварки між ними не було, тож вона ніяк не може пояснити його вчинку. Наступну звістку про нього приніс шляховик на ім'я Мейсон, що знайшов його мертве тіло неподалік станції лондонського метрополітену — Олдґейт.

— Коли?

— Тіло знайшли у вівторок, о шостій годині ранку. Воно лежало майже біля самісінької зупинки, якраз там, де колія виходить із тунелю, ліворуч від неї, якщо дивитися зі сходу, й трохи збоку. Череп було розтрощено, — мабуть, під час падіння з потяга. Власне кажучи, тіло могло потрапити на рейки лише таким чином. Навряд чи його змогли б принести з якоїсь сусідньої вулиці, адже на станції постійно чергує контролер. Отже, цей момент не викликає сумніву.

— Чудово. Випадок цілком простий. Людина, жива чи мертва, випала з потяга — або її було викинуто. Поки все зрозуміло. Далі.

— Лінія, де знайшли тіло, пролягає з заходу на схід; тут ходять і потяги метрополітену, й приміські потяги з Вільсдена та інших роз'їздів. Можна напевно стверджувати, що молодик перед смертю їхав нічним потягом, але де саме він сів, з'ясувати неможливо.

— Це можна виявити за його квитком.

— Квитка в кишенях не знайшли.

— Не знайшли квитка? О Боже, Ватсоне, це справді дивно! Я з власного досвіду знаю, що потрапити на платформу метрополітену, не

показавши квиток, неможливо. Виходить, що квиток у молодика все-таки був. Чи не взяв його хто-небудь, щоб приховати місце, де той сів? А може, він сам загубив квиток у вагоні? Також можливо. Проте сама ця подорож вельми цікава. Як я зрозумів, слідів пограбування там не було?

— Начебто ні. Тут є опис усіх його речей. У гаманці виявили два фунти п'ятнадцять шилінгів. А ще — чекову книжку Вулицького відділення Столичного банку. За нею встановили особу померлого. Ще там були два квитки в бенуар Вулицького театру, на той самий понеділок. І, нарешті, кілька якихось технічних паперів.

Холмс задоволено скрикнув:

— Нарешті, Ватсоне, зрозуміло! Британський уряд — арсенал у Вулічі — технічні папери — брат Майкрофт. Усі ланки на місцях. Аж ось, коли не помиляюсь, і він сам; він пояснить нам усе інше.

За хвилину ми побачили в кімнаті високу, дуже постать Майкрофта Холмса. Огрядний, навіть товстий, він, здавалося, був людиною могутньої сили м'язів. Над його тілом височіла голова з чудовим чолом мудреця, проникливими, глибокими сталевими-сірими очима й тонким виразом обличчя. З першого погляду можна було забути про його незграбну статуру й відчувати лише силу його розуму.

За ним увійшов наш давній приятель Лестрейд із Скотленд-Ярду, верткий і сухорлявий. Стурбований вираз їхніх облич свідчив про те, що бесіда буде серйозна. Детектив мовчки потис нам руки. Майкрофт Холмс зняв пальто і вмовився у кріслі.

— Неприємна справа, Шерлоку, — почав він. — Страшенно не люблю ламати своїх звичок, але влада навіть чути не хоче про мою відмову. За нинішнього становища в Сіамі мені не варто було б залишати міністерство. Але справа таки неабияка. Я ніколи ще не бачив прем'єр-

міністра таким засмученим. А в адміралтействі все гуде, наче в перекинутому вулику. Ти вже прочитав про цю справу?

— Тільки-но прочитав. Що ж то за технічні папери?

— Отож-бо й воно! На щастя, найголовнішого вони не знають. Інакше газети зняли б галас на весь світ. Папери, які нещасний молодик мав у себе в кишені, — креслення підводного човна Брюса — Партінгтона.

Майкрофт Холмс промовив це так урочисто, що ми відразу усвідомили вагу його слів. Ми сиділи й чекали, що він казатиме далі.

— Ви, мабуть, чули про цей винахід? Я думав, що це відомо всім.

— Лише з чуток.

— Його значення важко переоцінити. З усіх державних таємниць саме цю охороняли найпильніше. Можете мені повірити, що в радіусі дії човна Брюса — Партінгтона неможливо здійснити жодний напад з моря. Два роки тому було сплачено величезні гроші за право володіння цим винаходом. Ми робили все, щоб зберегти його в таємниці. Креслення надзвичайно складні — вони містять близько тридцяти окремих розробок, кожна з яких має суттєву вагу для всього винаходу; зберігають їх у надійному сейфі, в спеціальній конторі, яка межує з арсеналом, — за дверима й вікнами, захищеними від грабіжників. Виносити креслення з тієї контори не дозволяється нікому. Навіть якби головний конструктор флоту схотів їх переглянути, то йому самому довелося б їхати до Вуліча. Аж раптом ми знаходимо їх у кишені мертвого молодшого клерка, в самісінькому серці Лондона. З огляду на державну таємницю це просто жахливо.

— Хіба ви не одержали їх назад?

— Ні, Шерлоку, ні! Отож-бо й воно, що ні. З Вуліча викрадено десять креслень. У кишені Кадоґена Веста їх було сім. Решта три, найважливіші, зникли — їх украдено, загублено. Облиш усе, Шерлоку. Викинь з голови свої дрібні поліційні загадки. Ти повинен розплутати таємницю міжнародної ваги. Навіщо Кадоґен Вест узяв папери? Де поділися решта паперів? Як він помер? Як тіло потрапило на місце, де його знайшли? Як виправити скоєне лихо? Знайди відповіді на ці питання й ти добре прислужишся батьківщині.

— Чому б тобі самому не взятись до цього, Майкрофте? Твої здібності не менші за мої.

— Можливо, Шерлоку. Але тут слід зібрати факти. Дай мені ці факти — і я, не встаючи з крісла, скажу тобі якнайточнішу думку фахівця. Але бігати туди-сюди, допитувати залізничників, повзати пазом по землі, зирячи в лупу, — це не для мене. Ні, тільки ти зможеш розплутати цю справу. І якщо ти схочеш побачити своє ім'я в наступному реєстрі нагороджених...

Мій друг усміхнувся і хитнув головою.

— Я граю заради самої гри, — мовив він. — Але ця загадка справді має цікаві деталі, й вона припала мені до душі. Ще факти, будь ласка.

— Найголовніше я занотував на цьому аркуші паперу. Додам ще кілька адрес, які можуть тобі знадобитися. Офіційно за папери відповідає відомий урядовий фахівець сер Джеймс Волтер, чий нагороди й титули займають у довіднику два рядки. Він посивів на державній службі; це справжній джентльмен, почесний гість у найвищих колах і передусім — людина, чий патріотизм поза сумнівом. Він — один з двох, хто має ключі від сейфа. Додам, що в понеділок протягом усього службового дня документи, безперечно, були на місці, в конторі, і сер Джеймс поїхав до Лондона близько третьої години, забравши з собою ключ. Вечір він провів у домі адмірала Сінклера, що на площі Берклі.

— Це перевірено?

— Так, його брат, полковник Валентайн Волтер, посвідчив, що сер Джеймс справді виїхав з Вуліча; адмірал Сінклер теж підтвердив, що той приїхав до Лондона, отже, сер Джеймс не причетний безпосередньо до цієї пригоди.

— Хто має другий ключ?

— Старший клерк і технік, містер Сідней Джонсон. Йому сорок років, він одружений, батько п'яťох дітей. Чоловік мовчазний, похмурий, відгуки щодо виконання службових обов'язків — найкращі. Колеги не дуже його шанують, проте працює він чудово. За свідченням Джонсона, яке підтвердила тільки його дружина, в понеділок він цілий вечір був удома, і ключ увесь цей час висів у нього на ланцюжку годинника.

— Розкажи нам про Кадоґена Веста.

— Він працював у нас десять років. Мав славу людини запальної, нестримної, але щирої та чесної. Нічого поганого сказати не можна. В конторі він був підлеглим Сіднея Джонсона. Щотижня працював з цими кресленнями, як того вимагала служба. Крім нього, більше ніхто не мав права чіпати їх.

— Хто востаннє замикав креслення в сейфі?

— Містер Сідней Джонсон, старший клерк.

— Ну, а хто їх узяв, відомо достеменно. Знайшли їх у молодшого клерка Кадоґена Веста. Цього досить, хіба не так?

— Так, Шерлоку, але тут багато що незрозуміло. Насамперед навіщо він узяв їх?

— Вони, мабуть, дуже цінні?

— Так, він легко міг одержати за них кілька тисяч.

— Ти можеш уявити собі іншу причину, крім наміру продати папери?

— Ні, не можу.

— Тоді візьмімо це за попереднє припущення. Молодий Вест узяв папери. Зробити це він міг лише за допомогою підробленого ключа.

— Кількох підроблених ключів. Він мав спочатку увійти до будинку, а потім до кімнати.

— Отже, він мав кілька підроблених ключів. Він повіз креслення до Лондона, щоб продати державну таємницю, й сподівався, звичайно, повернути їх назад наступного ранку — до того, як побачать, що вони зникли. Приїхавши з цією метою до Лондона, він зустрів там свою смерть.

— Як?

— Припустімо, що він їхав назад до Вуліча, по дорозі його вбили й викинули з вагона.

— Олдґейт, де знайшли тіло, набагато далі від станції Лондон-Бридж, де він мав зійти, якби їхав до Вуліча.

— Можна уявити собі чимало обставин, що змусили його проминути Лондон-Бридж. Наприклад, у вагоні він зустрів когось і завів з ним розмову. Ця розмова скінчилася сваркою, під час якої він розпрощався з життям. А може, він хотів вийти з вагона, впав на колію й помер, а той, інший, зачинив за ним двері. В такому густому тумані ніхто нічого не бачив.

— Поки немає кращих пояснень, скористаємось цими припущеннями; але зверни увагу, Шерлоку, скільки тут залишилось незрозумілого. Уявімо собі, наприклад, що молодий Кадоген Вест вирішив перевезти папери до Лондона. Природно, що він мав там зустрітися з іноземним агентом, а задля того повинен був вивільнити собі вечір. Натомість він бере два квитки до театру, вирушає туди з нареченою й по дорозі раптом зникає.

— Про людське око, — обізвався Лестрейд, що давно вже нетерпляче слухав цю розмову.

— Надто вже дивним чином. Це перше заперечення. Друге заперечення: припустімо, що він приїхав до Лондона й побачився з агентом. До ранку він мусив будь-що встигнути повернути папери на місце. Він узяв десять креслень. Що сталося з рештою трьома? Навряд чи він оддав їх із власної волі. І знову-таки — де гроші, які він отримав за продану державну таємницю? Природніше було б сподіватися, що у нього в кишені знайдуть велику суму грошей.

— Як на мене, тут усе зрозуміло, — сказав Лестрейд. — Я не маю жодного сумніву, що сталося це так. Він узяв папери, щоб продати їх. Зустрівся з агентом. Вони не дійшли згоди щодо ціни. Він вирушив додому, а агент подався за ним. У потязі агент убив його, забрав найважливіші папери й викинув тіло з вагона. Усе по місцях, авжеж?

— Чому ж він не мав квитка?

— З квитка було б видно, яка станція найближча до агентового будинку. Через те той і витяг квиток з кишені вбитого.

— Добре, Лестрейде, дуже добре, — мовив Холмс. — Ваша думка логічна. Але якщо так, то справу скінчено. З одного боку, зрадник мертвий. З іншого, креслення підводного човна Брюса — Партінгтона вже, мабуть, на континенті. Що ж нам робити?

— Діяти, Шерлоку, діяти! — вигукнув Майкрофт, підхопившись. — Все моє єство волає проти цієї думки. Збери свої сили! Відвідай місце злочину! Розпитай людей! Переверни все догори дном! Тобі ніколи ще не випадало нагоди так прислужитися батьківщині.

— Гаразд, гаразд! — знизав плечима Холмс. — Ходімо, Ватсоне! Ви, Лестрейде, теж зробіть ласку й прилучіться на годину-дві до нашого товариства. Почнемо наше розслідування зі станції Олдґейт. На все добре, Майкрофте. Надвечір, гадаю, ти вже дістанеш від мене звістку, але хочу попередити заздалегідь: на надто багато не сподівайся.

За годину ми з Холмсом та Лестрейдом стояли вже в метрополітені, якраз там, де потяг виходить із тунелю перед станцією Олдґейт. Лагідний рум'янощокий літній джентльмен репрезентував там залізничну компанію.

— Отут лежало тіло молодика, — показав він місце десь за три фути від колії. — Він не міг упасти згори — тут усюди, як бачите, глухі стіни; отже, він випав з потяга — судячи з усього, саме з того потяга, який проходив тут у понеділок десь опівночі.

— Чи знайшли в вагонах якісь сліди боротьби?

— Ніяких, і квитка теж не виявили.

— І ніхто не помітив, щоб було відчинено двері?

— Ніхто.

— Цього ранку ми дістали деякі нові свідчення, — мовив Лестрейд. — Пасажир метрополітену, що проїжджав Олдґейт у понеділок уночі, десь за двадцять хвилин до півночі, заявив, що перед самою станцією почув, як щось важко гупнуло, ніби на колію впало тіло. Але за густим туманом

він нічого не розгледів. Тоді він про це не доповідав. Але що це з містером Холмсом?

Мій друг напружено вглядався в те місце, де колія, вигинаючись, виходить із тунелю. На станції Олдґейт є роз'їзд, і через те там багато стрілок. На них і зупинилися гострі, пильні Холмсові очі, і я побачив на його замисленому, жвавому обличчі добре знайомі риси — міцно стулені вуста, тремтливі ніздрі, з'єднані густі кошлаті брови.

— Стрілки, — забурмотів він, — стрілки...

— Що таке? Що ви хочете сказати?

— Гадаю, тут не дуже багато стрілок?

— Ні, зовсім мало.

— Та ще й поворот. Стрілки й поворот... Присягаюся! Якби це справді було так...

— Що таке, містере Холмсе? У вас з'явилася якась конкретна думка?

— Думка... лише здогад, не більше. Але справа стає дедалі цікавішою. Дивовижно, просто дивовижно... Чому б і ні? Я ніде не помітив слідів крові на рейках.

— Їх тут і не було.

— Але рана, як я розумію, була велика?

— Череп розтрощено, однак зовнішні поранення незначні.

— І все-таки кров мала бути. Чи можна мені оглянути потяг, де їхав пасажир, що почув, як у тумані щось гупнуло?

— Боюся, що ні, містере Холмсе. Цей потяг давно розформовано, а вагони потрапили до кількох інших потягів.

— Можу вас запевнити, містере Холмсе, — зауважив Лестрейд, — що кожен вагон було старанно оглянуто. Я сам за цим простежив.

Однією з найголовніших вад мого друга була його нестерпність щодо людей із менш гнучким розумом, ніж його власний.

— Авжеж, — сказав він, одвертаючись. — Але я, до речі, хотів оглянути не вагони. Тут, Ватсоне, ми зробили вже все, що могли. Не будемо більше марнувати вашого часу, містере Лестрейде. Тепер, гадаю, наш розслід поведе нас до Вуліча.

На станції Лондон-Бридж Холмс склав телеграму на ім'я брата й показав її мені, перш ніж відіслати. В ній ішлося:

"У темряві блиснуло світло, але воно може згаснути. Прошу до нашого повернення передати з посильним на Бейкер-стрит повний реєстр іноземних шпигунів та міжнародних агентів, що перебувають нині в Англії, з їхніми докладними адресами.

Шерлок".

— Це може знадобитись нам, Ватсоне, — зауважив він, коли ми сідали в потяг, що вирушав до Вуліча. — Ми повинні бути вдячні Майкрофтові — адже він залучив нас до справи, яка обіцяє бути дуже цікавою.

Його жваве обличчя й досі зберігало вираз пильної, зосередженої уваги. Я зрозумів, що якась нова промовиста деталь підбадьорила його

думку. Уявіть собі гончака, що лежить на псарні, опустивши вуха й хвіст, і порівняйте його з тим гончаком, який з палаючими очима мчить гарячими слідами, — така сама переміна відбулася цього ранку з Холмсом. Він анітрохи не був схожий на ту німичну особу в халаті мишачо-сірого кольору, що кілька годин тому, немов у тумані, походжала кімнатою.

— Тут є матеріал. Тут є поле дії, — повторював він. — Я дурень був, що не зрозумів цього одразу.

— А я й досі нічого тут не розумію.

— Кінця я теж не бачу, проте маю одну думку, що може просунути нас далеко вперед. Цей чоловік зустрів свою смерть десь в іншому місці, а тіло його було на даху вагона.

— На даху?

— Неймовірно, еге ж? Але зіставмо факти. Чи можна вважати випадковим те, що тіло знайшли в тому самому місці, де потяг хитається на рейках, коли проходить через стрілку? Чи не тут повинна впасти річ, яка лежить на вагонному даху? На ті речі, що містяться всередині вагона, стрілка не діятиме ніяк. Або тіло справді впало з даху, або це надто вже химерний збіг. А тепер зверніть увагу на те, що слідів крові немає. Звичайно, їх і не могло бути на колії, якщо вбивство сталося в іншому місці. Кожен цей факт сам собою підозрілий. А вкупі вони стають промовистим доказом.

— Та ще й квиток! — вигукнув я.

— Отож. Ми не могли пояснити, чому не знайдено квитка. А моє припущення це пояснює. Отже, все збігається.

— Може, й так, але ми все одно надто далекі від розкриття таємниці його смерті. Вона лише заплутується, а не розплутується.

— Можливо, — замислено відказав Холмс, — можливо... — Він замовк і сидів у задумі, доки потяг не підповз до станції Вуліч.

Ми взяли кеб, і Холмс дістав з кишені Майкрофтів папірець.

— Нам доведеться зробити кілька візитів, Ватсоне, — сказав він. — Гадаю, що першим нашу увагу приверне сер Джеймс Волтер.

Дім відомого державного діяча виявився чудовою віллою з зеленими травниками, що простиралися аж до Темзи. Поки ми дістались цієї вілли, туман почав розвіюватись, і крізь нього пробивалося слабе сонячне світло. На наш дзвінок вийшов ключник.

— Сер Джеймс? — суворо перепитав він. — Сер Джеймс помер сьогодні вранці.

— О Боже! — здивовано вигукнув Холмс. — Від чого ж він помер?

— Може, ви зробите ласку увійти, сер, і розпитаєте його брата, полковника Валентайна?

— Гаразд, ми так і зробимо.

Нас провели до темної вітальні, куди за хвилину увійшов рослий, вродливий, білобородий чоловік років п'ятдесяти — молодший брат небіжчика. Засмучені очі, мокрі від сліз щоки, скуйовджене волосся — все свідчило про те, якого удару зазнала ця родина. Розповідаючи, як це сталося, він ледве вимовляв слова.

— Все це через отой страшний скандал, — сказав він. — Мій брат, сер Джеймс, був людиною високої честі. Він не зміг пережити такої ганьби. Це розбило його серце. Він завжди пишався своєю бездоганною службою, і раптом такий удар...

— Ми сподівалися, що він нам дещо пояснить і допоможе розібратися в цій справі.

— Можу вас запевнити: для нього це було не меншою таємницею, ніж для вас і для нас усіх. Він уже розповів поліції все, що знав. Звичайно, він не мав сумніву, що Кадоген Вест винний. Але все інше було чистісінькою таємницею.

— А ви самі не можете пролити на неї світло?

— Я знаю тільки те, що чув або читав у газетах. Мені не хотілося б бути нелюб'язним, але зрозумійте, містере Холмсе: в нас велике горе, тож мушу просити вас скоріше закінчити цю розмову.

— Події розгортаються несподівано, — мовив мій друг, коли ми знову сіли в кеб. — Як він помер — природною смертю? Чи, може, бідолашний старий наклав на себе руки? Якщо ж так, то чи не спричинили це докори сумління за невиконаний обов'язок? Однак полишмо це питання на майбутнє. А тим часом берімося до Кадогена Веста.

Самотня мати мешкала на околиці, в маленькому ошатному будиночку. Старенька була надто засмучена, щоб чимось допомогти нам, але поряд з нею ми побачили бліду молоду дівчину — вона відрекомендувалась нам як міс Вайолет Вестбері, наречена небіжчика, — остання з тих, хто бачив його того фатального вечора.

— Я нічого не розумію, містере Холмсе, — сказала вона. — Відтоді, як сталося це нещастя, я ні на хвилину не зімкнула очей, усе думаю, думаю, вдень і вночі думаю, все дошукуюся правди. Артур був найшляхетнішою, найвідданішою батьківщині людиною на землі. Він радше відрубав би собі праву руку, аніж продав довірену йому таємницю. Це неможливо, незбагненно для всіх, хто його знав.

— Але факти, міс Вестбері!

— Так, так, правду кажучи, я не можу їх пояснити.

— Чи потребував він тоді грошей?

— Ні, потреби його були дуже скромні, а платню він діставав велику. Він заощадив кілька сотень фунтів, і на Новий рік ми мали повінчатися.

— Чи не помічали ви, щоб він хвилювався? Прошу вас, міс Вестбері, будьте з нами цілковито щирою.

Пильне око мого друга помітило якусь зміну в її поведінці. Міс Вестбері почервоніла й завагалася.

— Так, — сказала нарешті вона. — Я відчувала, що його щось турбує.

— Як давно?

— Десь із тиждень тому. Він виглядав замисленим, схвильованим. Якось я почала його розпитувати. Він признався, що справді хвилюється й це стосується його службових справ. "Це настільки серйозно, що я навіть тобі не можу нічого сказати", — мовив він. Більше я нічого не зуміла довідатись.

Холмс суворо поглянув на неї.

— Далі, міс Вестбері. Навіть коли вам здаватиметься, що це свідчить проти нього, розповідайте все одно. Ніколи не можна вгадати, що до чого призведе.

— Далєбі, мені більше немає чого сказати. Один чи два рази мені здавалося, ніби він уже ладен щось розповісти мені. Якось увечері він заговорив про те, яка важлива ця таємниця, й додав, як я пам'ятаю, що іноземні шпигуни, безперечно, дорого заплатили б за неї.

Обличчя мого друга стало ще суворішим:

— Щось іще?

— Ні, він тільки сказав, що ми надто недбало поводимося з такими речами — зрадникові неважко буде викрасти ці папери.

— Він почав говорити про таке лише нещодавно?

— Так, зовсім нещодавно.

— Тепер розкажіть нам, що сталося того вечора.

— Ми зібралися до театру. Туман був такий густий, що наймати кеб було б марно. Отож ми пішли пішки, й наша дорога пролягала повз арсенал. Раптом він відскочив убік і зник у тумані.

— Без жодного слова?

— Вигукнув щось — і все. Я чекала на нього, але він не повертався. Тоді я пішла додому. Наступного ранку, коли відчинили контору, сюди прийшли розпитувати про нього. А о дванадцятій годині ми почули страшну новину. О, містере Холмсе, врятуйте його честь! Вона так багато важила для нього!

Холмс сумно хитнув головою.

— Ходімо, Ватсоне, — мовив він, — час їхати далі. Наступною нашою зупинкою буде контора, звідки викрадено папери.

— Спочатку проти молодика було багато доказів, але після наших допитів їх стало ще більше, — зауважив він, коли кеб рушив. — Майбутнє весілля — ось мотив, що дає привід до злочину. Природно, що йому

потрібні були гроші. Йому вже спадало на думку викрасти папери, якщо він заводив про це розмову. І трохи не зробив цю дівчину своєю співницею, навіть хотів уже розповісти їй про свій намір. Кепська річ.

— Але справді, Холмсе, невже репутація людини ні про що не свідчить? І до того ж, навіщо було кидати дівчину на вулиці й стрімголов бігти красти?

— Отож-бо! Це вагоме заперечення. Але історія все-таки страшна.

Містер Сідней Джонсон, старший клерк, зустрів нас у конторі з тією шанобливістю, яку незмінно викликала в усіх візитна картка мого друга. То був худорлявий непривітний чоловік середнього віку, в окулярах; від пережитого страху він зовсім змарнів на лиці, а руки його тремтіли.

— Прикра річ, містере Холмсе, дуже прикра! Ви вже чули про смерть начальника?

— Ми щойно з його дому.

— У нас тут усе переплуталось. Начальник помер, Кадоґен Вест помер, папери викрадено. А в понеділок увечері, коли ми зачиняли контору, все було гаразд — міністерство як міністерство. Боже милый, навіть подумати страшно! Щоб саме Вест скоїв отаку річ!

— То ви певні, що він винний?

— Більше нема кого підозрювати. А я довіряв йому, як самому собі!

— О котрій годині в понеділок зачинили контору?

— О п'ятій.

— Ви самі зачиняли її?

— Так, я завжди йду останнім.

— Де були креслення?

— В цьому сейфі. Я сам поклав їх туди.

— Чи є в будинку сторож?

— Є, але він охороняє й інші відділи. Це старий вояк, людина надійна. Того вечора він нічого не бачив. Щоправда, туман був дуже густий.

— Уявімо собі, що Кадоген Вест мав намір пройти до будинку ввечері. Йому знадобилося б три ключі, щоб дістати папери, чи не так?

— Саме так. Ключ від дверей, ключ від контори та ключ від сейфа.

— Ці ключі мали тільки сер Джеймс Волтер і ви?

— Ключів від дверей я не мав, лише від сейфа.

— Чи міняв сер Джеймс свої звички?

— Гадаю, що ні. Я знаю лише, що всі три ключі він носив на одному кільці. Я часто бачив їх у нього.

— І він брав те кільце з собою до Лондона?

— Начебто так.

— І ви теж ніде не залишали свій ключ?

— Ніде.

— Тоді Вест, якщо злочинець справді він, повинен був мати копії ключів. Але в нього ніяких ключів не знайшли. Ще одне: якби хтось із клерків, що працюють у цій конторі, схотів продати креслення, чи не простіше було б скопіювати їх, аніж брати оригінали?

— Щоб як слід скопіювати креслення, треба мати великі технічні знання.

— Але ж їх мали, мабуть, і сер Джеймс, і Вест, та й ви, гадаю, маєте?

— Звичайно, та я прошу вас не втягувати мене до цієї справи, містере Холмсе. Що тут довго гадати, коли відомо, що креслення знайшли у Веста?

— Все-таки дуже дивно, що він зважився взяти оригінали, коли міг вільно зробити копії й так само продати їх.

— Справді дивно, однак узято саме оригінали.

— Що далі шукаєш, то загадковішою стає ця справа. Трьох креслень і досі не знайдено. Як я зрозумів, вони — найголовніші.

— Так, це правда.

— Чи означає це, що той, до кого потрапили ці креслення, зможе побудувати човен Брюса — Партінгтона без решти креслень?

— Я вже доповідав про це в адміралтействі. Але сьогодні знову переглянув креслення й засумнівався. На одному з паперів, що повернулися, є креслення клапанів та автоматичних замків. Поки ті

іноземці не винайдуть їх самі, вони не зможуть побудувати човен. Проте обминути таку перешкоду легко.

— Отже, три зниклі креслення — найважливіші?

— Безперечно.

— З вашого дозволу, я трохи огляну контору. Запитань до вас у мене більше немає.

Він оглянув замок сейфа, двері кімнати і, нарешті, залізні віконниці. Лише тоді, коли ми опинились на травнику перед будинком, цікавість його знов ожила. Під вікном росло лаврове дерево — деякі його гілки були зігнуті або зламані. Він уважно роздивився на них у лупу, потім оглянув також ледве помітні сліди на землі. Врешті-решт, попросивши старшого клерка зачинити залізні віконниці, він звернув мою увагу на те, що посередині вони трохи не сходяться, тож із вулиці можна розгледіти, що відбувається всередині.

— Сліди, звичайно, майже зникли впродовж змарнованих трьох днів. Може, вони щось і означають, а може, й нічого. Як на мене, Ватсоне, Вуліч нам уже нічим не допоможе. Наша тутешня здобич невелика. Погляньмо, чи не більше пощастить нам у Лондоні.

І все-таки ми натрапили на ще одну знахідку, перш ніж покинули Вуліч. Касир на станції охоче повідомив, що він бачив Кадоґена Веста, якого дуже добре знав, у понеділок увечері; він їхав до станції Лондон-Бридж потягом чверть на дев'яту. Він був сам і взяв один квиток у вагон третього класу. Касира вразила його знервованість. Вест був такий схвилюваний, що ніяк не міг забрати решту; касирові довелося допомогти йому. Переглянувши розклад, ми побачили, що потяг о восьмій п'ятнадцять був першим, яким Вест міг виїхати до Лондона після того, як о пів на восьму залишив наречену на вулиці.

— Спробуймо відтворити події, Ватсоне, — сказав Холмс, помовчавши з півгодини. — Не знаю, чи траплялася нам у розслідах інша така важка справа. З кожним новим кроком наражаємось на новий підводний камінь. І все-таки ми помітно просунулися вперед.

Результати наших допитів у Вулічі загалом свідчать проти молодого Кадоґена Веста, але сліди під вікном контори дозволяють нам висунути поблажливіше припущення. Уявімо собі, наприклад, що до нього звернувся якийсь іноземний агент. Він міг узяти з Веста таку присягу, що той мусив мовчати. Однак думка про креслення хвилювала молодика — судячи з тих натяків, якими він ділився з нареченою. Далі уявімо собі, що тієї самої миті, коли вони йшли до театру, він раптом помітив у тумані того самого агента, що прямував до контори. Вест був запальною людиною. Коли йшлося про обов'язок, він не зважав ні на які обставини. Він пішов за тим чоловіком, став під вікном, бачив, як той забрав папери, й побіг навздогін за злодієм. Таким чином, зникає питання, чому взято оригінали, а не зроблено копії. Стороння людина могла взяти лише оригінали. Поки що все начебто збігається.

— Що ж далі?

— Отут ми наражаємось на труднощі. Здавалося б, перше, що слід було зробити молодому Кадоґену Весту, — перейняти негідника та зчинити тривогу. Чому ж він цього не зробив? Може, папери взяв хтось із його начальників? Тоді це пояснює Вестову поведінку. Або так: злодій зумів утекти в тумані, і Вест одразу кинувся за ним до Лондона, до його помешкання, якщо припустити, що він знав, де той мешкає. В усякому разі, сталося щось надзвичайно важливе, якщо він залишив дівчину в тумані й навіть не дав про себе знати потім. Далі слід губиться, й застається Вестове тіло, що з сімома кресленнями в кишені опинилося на даху вагона метрополітену. Чуття мені підказує, що шукати тепер слід з іншого кінця. Якщо Майкрофт уже надіслав нам лист з адресами, то серед них, може, знайдеться той, хто нам потрібен, і ми вирушимо одразу двома слідами.

На Бейкер-стрит на нас справді чекав лист. Його приніс спеціальний урядовий кур'єр. Холмс переглянув лист і перекинув мені.

"Відомо багато дрібних шахраїв, проте мало тих, хто наважився б на таку велику справу. Гідні уваги лише Адольф Майєр, Ґрейт-Джордж-стрит, 13, Вестмінстер; Луї Ля-Рот'єр, Кемден-Меншенз, Нотинґ-Хілл, та Гуго Оберштайн, Колфілд-Ґарденс, 13, Кенсинґтон. Щодо останнього відомо, що в понеділок він був у місті, за пізнішими донесеннями — виїхав. Радий чути про "світло у темряві". Уряд з великим занепокоєнням чекає на твою остаточну доповідь. Отримано настанови з найвищих державних кіл. Якщо треба, то вся поліція королівства буде до твоїх послуг.

Майкрофт".

— Боюся, — мовив, усміхаючись, Холмс, — що "вся королівська рать"[50] не зарадить мені в цій справі. — Розгорнувши велику мапу Лондона, він зацікавлено схилився над нею. — Так, так! — невдовзі вигукнув він із задоволенням. — Здається, щастя нарешті обернулося до нас. Я вже вірю, Ватсоне, що цю справу ми врешті-решт подолаємо. — На radoщах він ляснув мене по плечу. — Зараз я піду. Це лише розвідка. Я не братимуся ні до чого серйозного без свого вірного друга й літописця. Залишайтеся тут, і за годину-дві ми, мабуть, побачимось знову. Якщо занудьгуєте, то беріть перо, оцей стос паперу і починайте писати про те, як ми врятували державу.

Мені трохи передався його веселий настрій; я знав, що без вагомої причини він ніколи не скине з себе звичайної маски стриманості. Увесь довгий листопадовий вечір я з нетерпінням чекав на свого друга. Нарешті одразу після дев'ятої посильний приніс мені таку записку:

"Обідаю в ресторані Ґольдіні, що на Ґлостер-Роуд, у Кенсинґтоні. Прошу вас негайно прийти до мене. Захопіть із собою ломик, ліхтар, зубило та револьвер.

Ш.Х."

Оце так знаряддя випадало тягати з собою поважному громадянинові темними, огорнутими туманом вулицями! Я старанно порозтикував усе це по кишенях пальта й вирушив за наданою адресою. Мій друг сидів у цьому крикливо розмальованому італійському ресторані за круглим столиком біля дверей.

— Хочете чогось попоїсти? Ні? Тоді випийте зі мною кави з кюрасо. І візьміть одну з сигар хазяїна. Вони не такі отруйні, як можна було очікувати. Ви взяли знаряддя?

— Так, воно тут, у пальті.

— Чудово. Дозвольте, я стисло розповім вам про те, що зробив сам і що нам слід зробити разом. Напевно, Ватсоне, ви згодні зі мною, що тіло молодика поклали на дах вагона. Мені це стало зрозуміло тієї самої миті, коли я переконався, що він не випадав з вагона.

— А чи не могли його скинути з якогось моста?

— Як на мене, це неможливо. Якщо ви придивитеся до вагонних дахів, то побачите, що вони спадисті й ніякого поруччя довкола немає. Отже, ми можемо напевно сказати, що тіло молодого Кадоґена Веста поклали на дах вагона.

— Але яким чином?

— На це питання нам треба знайти відповідь. Є лише один можливий шлях. Чи знаєте ви, що потяги метрополітену в деяких місцях Вест-Енду виходять із тунелів? Я пригадую, що часом, проїжджаючи там, бачив вікна будинків просто в себе над головою. А тепер уявіть собі, що потяг зупинився під одним з таких вікон... Хіба так важко покласти з нього тіло на дах вагона?

— Це здається неймовірним.

— Нам слід пригадати давнє правило: коли залишається тільки одна версія, то вона, хай навіть неймовірна, виявляється правдивою. Всі інші версії не справилися. Коли я з'ясував, що відомий міжнародний агент, який щойно виїхав з Лондона, мешкав в одному з будинків, які виходять просто до лінії метрополітену, я так зрадів, що навіть приголомшив вас дитинністю своєї поведінки.

— Ось воно що!

— Так, авжеж. Моєю метою став Гуґо Оберштайн, з Колфілд-Гарденс, 13. Я почав свої розшуки зі станції Ґлостер-Роуд, де вельми люб'язний службовець провів мене коліями, і я не лише переконався, що задні вікна будинків на Колфілд-Гарденс виходять просто на лінію, а й довідався дещо важливіше: саме в тому місці колія перетинається з іншою, більшою, тож потяги метрополітену частенько стоять там по кілька хвилин.

— Блискуче, Холмсе! Ви все-таки знайшли те, що треба!

— Не зовсім, не зовсім, Ватсоне. Ми просуваємося вперед, але мета ще далеко. Отож, оглянувши задню стіну будинку на Колфілд-Гарденс, я уважно роздивився його фасад і переконався, що пташка справді випурхнула. Будинок досить великий, на горішньому поверсі є окремі помешкання. Оберштайн жив саме там з одним лакеєм, — мабуть, своїм спільником, якому цілком довіряв. Візьмімо до уваги, що Оберштайн вирушив на континент, щоб вигідно продати здобич, але це зовсім не втеча, — він не мав причин боятися арешту; а те, що тим часом до нього можуть навідатись, йому навіть на думку не спало. А ми саме це й зробимо.

— А хіба не можна отримати ордер від поліції?

— На підставі наших доказів — навряд.

— Але що це може нам дати?

— Наприклад, ми знайдемо яке-небудь листування.

— Мені це не до душі, Холмсе.

— Любий мій друже, ви лише постоїте надворі на варті. Увесь кримінал я беру на себе. Зараз нема часу відступати через дурниці. Згадайте про Майкрофтів лист, адміралтейство, уряд, високих осіб, що чекають новин. Ми мусимо це зробити.

Замість відповіді я підвівся з-за столу.

— Ваша правда, Холмсе. Ми мусимо це зробити.

Він підскочив і потис мені руку.

— Я знав, що врешті-решт ви підете, — сказав він, і в його очах я прочитав щось схоже на ніжність. Наступної миті він знову став самим собою — владним, суворим.

— Іти туди з півмилі, але поспішати не треба. Ходімо пішки, — мовив він. — Благаю вас, не розгубіть знаряддя. Ваш арешт як підозрілої особи надто ускладнить справу.

Колфілд-Гарденс — одна з тих вулиць із рядами будинків з колонами та портиками, що правлять за взірець будівель вікторіанської доби у Вест-Енді. За сусідніми дверима була, напевно, дитяча вечірка: там весело бриніли юні голоси й бренькало серед нічної тиші піаніно. Туман іще не розвіявся й по-дружньому ховав нас за своєю завісою. Холмс засвітив ліхтар і підніс його до міцних дверей.

— Солідна річ, — мовив він. — Тут не лише замок, а й засувки. Спробуймо краще через підвал. Коли раптом з'явиться якийсь надто ревний полісмен, то отам унизу є чудовий темний закуток. Подайте мені руку, Ватсоне, — треба пролізти через огорожу, а потім я допоможу вам.

За хвилину ми обидва були коло дверей підвалу. Тільки-но ми сховалися в закутку, як згори, з туману, долинули кроки полісмена. Коли їхній м'який помірний стукіт ущух, Холмс узявся до роботи. Я бачив, як він нахилився, напруживсь — і двері з тріскотом відчинились. Ми прослизнули до темного коридору, зачинивши за собою підвальні двері. Холмс ішов попереду незастеленими східцями кручених сходів. Жовте віяльце світла його ліхтаря впало на низьке вікно.

— Ось воно. Певно, те саме, Ватсоне. — Холмс відчинив вікно, й тієї самої миті долинув тихий, протяжний гуркіт, що гучнішав і врешті перетворився на ревіння, — повз будинок промчав у темряві потяг. Холмс провів ліхтарем по підвіконню. Воно було густо вкрите сажею, що виходила з паровозних труб; подекуди її було розмазано й стерто.

— Тут, як бачите, лежало тіло. Ова! Що це, Ватсоне? Звичайно, сліди крові. — Він показав на темні, вицвілі плями на нижньому краю рами. — Я помітив їх і на кам'яних сходах. Тепер усе зрозуміло. Зачекаймо, поки тут зупиниться потяг.

Чекати нам довелося недовго. Наступний потяг, що з таким самим ревінням виринув з тунелю, поступово уповільнив хід, заскреготів гальмами й зупинився просто над нами. Від підвіконня до даху вагона було менш ніж чотири фути. Холмс обережно зачинив вікно.

— Поки що все справджується, — мовив він. — Що ви про це думаєте, Ватсоне?

— Ви просто майстер! Ви перевершили самого себе.

— Тут я з вами не згоден. Слід було лише здогадатися, що тіло поклали на дах вагона, — то був не бозна-який хитромудрий здогад, а решта неминуче з нього випливала. Якби не великі державні інтереси, то вся ця справа виглядала б найбуденнішою. Наші труднощі й досі попереду. Але хтозна, може, ми знайдемо тут щось нове, що стане нам у пригоді.

Ми піднялися кухонними сходами й увійшли до помешкання на другому поверсі. Одна з кімнат — їдальня з простими меблями — не містила нічого цікавого для нас. Друга, спальня, — так само. Остання кімната виглядала привабливіше, і мій друг заходився її старанно оглядати. Вона була повна книжок та паперів — слугувала, мабуть, кабінетом. Холмс спритно вивертав шухляду за шухлядою, полицю за полицею, але жодного разу блиск радості не осяяв його суворого обличчя. Так проминула година, та він нічого не знайшов.

— Хитрий лис позамітав усі сліди, — сказав він. — Не залишив нічого підозрілого. Небезпечне листування або знищено, або вивезено. Ось наша остання надія.

То була маленька бляшана скринька, що стояла на письмовому столі. Холмс відчинив її зубилом. У ній було кілька сувоїв паперу, списаного числами та підрахунками, але вгадати їхній зміст було неможливо. Лише повторювані слова "тиск води" та "тиск на квадратний дюйм" наводили на думку, що це стосується підводного човна. Холмс нетерпляче відкинув їх убік. Там залишився лише конверт із якимись газетними вирізками. Холмс порозкладав їх на столі, і з напруження на його обличчі я зрозумів, що його надії зросли.

— Що це таке, Ватсоне? Що це таке? Добірка газетних оголошень. Судячи з паперу й шрифту, з "Дейлі Телеграф". Верхній кут правої колонки. Чисел немає, але порядок видно з самих оголошень. Оце, мабуть, перше:

"Сподівався почути раніше. Умови прийнято. Пишіть повністю, за адресою, вказаною на картці.

П'єро".

А ось наступне:

"Надто складно для опису. Мушу мати повний звіт. Оплата після вручення замовлення.

П'єро".

Далі:

"Поспішайте. Відмовлюсь від пропозиції, якщо не буде дотримано умов. У листі зазначте день зустрічі. Підтвердимо через оголошення.

П'єро".

І нарешті:

"В понеділок увечері, після дев'ятої. Стукати двічі. Будемо самі. Оплата готівкою після вручення замовлення.

П'єро".

Найповніший звіт, Ватсоне! Якби лише знайти того, кому це адресовано! — Він замріяно сидів, тарабанячи пальцями по столу. І раптом підхопився.

— Врешті-решт, це не так уже й важко. Тут нам нічого більше робити, Ватсоне. Ходімо до редакції "Дейлі Телеґраф" — там, гадаю, ми завершимо нашу сьогоднішню працю.

* * *

Майкрофт Холмс із Лестрейдом, як ми й домовлялися, з'явилися уранці після сніданку, й Шерлок Холмс розповів їм про наші пригоди минулого вечора. Детектив хитнув головою, почувши наше зізнання щодо пограбування.

— У нас у поліції таке не дозволяють, містере Холмсе, — мовив він. — Немає нічого дивного, що ви досягаєте того, що нам не під силу. Але одного чудового дня ви зайдете надто далеко й тоді вам з другом не уникнути прикрощів.

— "За Англію, красу та дім"[51], еге ж, Ватсоне? Мученики на олтарі вітчизни. А що скажеш ти, Майкрофте?

— Чудово, Шерлоку! Дивовижно! Проте що це нам дасть?

Холмс узяв число "Дейлі Телеграф", що лежало на столі.

— Ти бачив нове оголошення П'єро?

— Як? Іще одне?

— Так, ось воно:

"Сьогодні ввечері. У тому самому місці. У той самий час. Стукати двічі. Справа надто важлива. На карту поставлено вашу власну безпеку.

П'єро".

— Святий Юрію! — вигукнув Лестрейд. — Коли він озветься, ми його спіймаємо!

— Для того я й подав це оголошення. Якщо ви обидва зробите ласку годині о восьмій піти з нами на Колфілд-Ґарденс, то ми, може, трохи наблизимося до розгадки нашої таємниці.

* * *

Однією з найприкметніших рис Шерлока Холмса була його здатність дати мозкові перепочити й думати про якісь легші, дрібніші речі, коли він відчував, що більше не може працювати як слід. Увесь той пам'ятний день, як я пригадую, він присвятив виключно задуманій ним розвідці "Поліфонічні мотети[52] Лассо[53]". Щодо мене, то я не мав такої здатності позбуватися зайвих думок, тож день здавався мені нескінченним. Велика державна вага нашого розсліду, безперервне очікування в найвищих урядових колах, небезпека, що чигала на нас під час розшуку, — усе це вкрай напружувало мої нерви. Тому я відчув полегшення, коли після скромного обіду ми нарешті вирушили в похід. Лестрейд із Майкрофтом зустріли нас, як і домовлялись, на станції Ґлостер-Роуд. Підвальні двері Оберштайнового будинку залишались відчиненими з минулої ночі, але Майкрофт Холмс рішуче відмовився лізти через огорожу, тож мені довелося зайти всередину й відімкнути парадні двері. На дев'яту годину ми всі сиділи в кабінеті й чекали з нетерпінням на потрібну нам людину.

Минула година, потім друга. Коли пробила одинадцята, розмірені удари церковних дзигарів прогули для нас, як подзвін по наших надіях. Лестрейд із Майкрофтом совались на стільцях і щохвилини позирали на годинники. Холмс сидів спокійно, з примруженими очима, але все його єство було насторожене до краю. Раптом мій друг підвів голову.

— Іде, — сказав він.

За дверима почулися обережні кроки. Невдовзі вони долинули знову. Ми почули шаркотіння ніг, об двері двічі вдарило кільце. Холмс підхопився, подавши нам знак сидіти на місцях. Газовий ріжок у

передпокої майже не випромінював світла. Холмс відчинив двері помешкання; коли незнайомиць прослизнув повз нього, він замкнув двері на ключ. "Прошу сюди!" — почули ми його голос, і наступної миті незнайомиць уже стояв перед нами. Холмс ішов за ним назирці, й коли невідомий обернувся з вигуком подиву й тривоги, він схопив його за комір і виштовхнув на середину кімнати. Поки наш полонений знову здобув рівновагу, двері до кімнати було вже зачинено. Холмс стояв до них спиною. Чоловік перелякано озирнувся і впав без тями на підлогу. Капелюх із широкими крисами злетів з його голови, шарф, що приховував обличчя, сповз аж до вуст, і ми побачили довгу білу бороду та м'яке, витончене лице полковника Валентайна Волтера.

Холмс здивовано свиснув.

— Ватсоне, — сказав він, — цього разу можете написати, що я справжнісінький осел. Це зовсім не та пташка, на яку я чатував.

— Хто це? — спитав нетерпляче Майкрофт.

— Молодший брат покійного сера Джеймса Волтера, начальника відділу підводних човнів. Так, так, тепер я бачу, як лягли карти. Він приходить до тями. Гадаю, що його допит мені краще взяти на себе.

Ми перенесли безвольне тіло на канапу. Наш полонений підвівся, сів, озирнувся — його обличчя охопив жах; він провів рукою по чолу, немовби не вірячи своїм очам.

— Хто ви такі? — спитав він. — Я прийшов до містера Оберштайна.

— Нам усе відомо, полковнику Волтере, — мовив Холмс. — Як англійський джентльмен міг таке вчинити, цього я зрозуміти не годен. Але все ваше листування й стосунки з Оберштайном відомі нам. Так само й обставини, пов'язані зі смертю молодого Кадоґена Веста. Тож раджу

вам щирим зізнанням хоч трохи полегшити свою провину, бо деякі подробиці ми зможемо почути тільки з ваших уст.

Чоловік застогнав і затулив обличчя руками. Ми чекали, проте він мовчав.

— Можу вас запевнити, — додав Холмс, — що найголовніше нам уже відомо. Ми знаємо, що вам потрібні були гроші, що ви зробили копії з ключів вашого брата й почали листуватися з Оберштайном, який відповідав вам у розділі оголошень "Дейлі Телеграф". Ми знаємо, що того туманного понеділкового вечора ви пробралися до контори в арсеналі, але вас вислідив молодий Кадоген Вест, — він, певно, вже мав причину підозрювати вас. Він бачив, як ви берете креслення, але не наважився здійснити тривогу, — мабуть, думав, що ви везете папери до брата в Лондон. Забувши про всі приватні справи, він, як і личить гідному громадянинові, подався в тумані назирці за вами — аж до цього самого будинку. Тут він до вас підійшов, і тоді, полковнику Волтере, ви до державної зради долучили ще страшніший злочин — убивство.

— Ні! Ні! Богом присягаюся, я не вбивав! — скрикнув наш нещасний полонений.

— Тоді розкажіть нам, як Кадоген Вест зустрів свою смерть і що сталося до того, як ви поклали його тіло на дах вагона.

— Я розповім. Присягаюся, що розповім. Усе інше справді так і було. Я признаюся. Саме так, як ви сказали. Я заборгував, граючи на біржі. Мені до зарізу потрібні були гроші. Оберштайн запропонував мені п'ять тисяч. Я хотів врятуватися від зубожіння. Але щодо вбивства, то тут я невинний.

— Що ж тоді сталося?

— Вест мене підозрював і вислідив, як ви й сказали. Я побачив його біля самісіньких дверей. Туман був такий густий, що за три ярди нічого

не було видно. Я двічі постукав, і Оберштайн відчинив мені двері. Молодик убіг до кімнати, почав вимагати, щоб ми пояснили, навіщо нам ці папери. Оберштайн мав короткий важкий кийок. Він завжди носить його з собою. Коли Вест увірвався до кімнати, Оберштайн ударив його по голові. Удар виявився смертельним. Вест помер через п'ять хвилин. Він лежав на підлозі, в передпокої, й ми зовсім розгубилися, не знаючи, що вдіяти. Оберштайнові сяйнула думка про потяги, що зупиняються під заднім вікном. Але спершу він переглянув папери, що я приніс. Тоді сказав, що три креслення — найважливіші, отож він забере їх із собою. "Ви не можете забрати їх, — мовив я. — У Вулічі зніметься страшенний галас, якщо їх не знайдуть на місці". — "Ні, я мушу забрати їх, — відповів він, — бо вони такі складні, що я не встигну до ранку зробити копії". — "Тоді я негайно відвезу їх назад", — сказав я. Він трохи подумав, а потім вигукнув, що знайшов вихід. "Три я заберу собі, — мовив він. — А решту покладемо в кишеню цьому молодикові. Коли його знайдуть, то крадіжку буде приписано йому". Іншого порятунку я не бачив, тож погодився. З півгодини ми чекали, доки під вікном зупиниться потяг. Туман цілком приховував нас, і ми легко поклали Вестове тіло на дах вагона. Це все, що мені відомо.

— А ваш брат?

— Він не казав нічого, але одного разу побачив мене з ключами й відтоді, гадаю, став підозрювати. Я прочитав у його погляді, що він мене підозрює. Він більше не зміг, як ви знаєте, дивитися людям в очі...

В кімнаті запанувала мовчанка. Її перервав Майкрофт Холмс.

— Хочете виправити становище? Щоб очистити совість і, можливо, полегшити покарання.

— Як я можу його виправити?

— Де зараз Оберштайн з паперами?

— Я не знаю.

— Хіба він не залишив вам адреси?

— Сказав лише, що листи, надіслані на його ім'я до готелю "Лувр" у Парижі, рано чи пізно дійдуть до нього.

— Тоді ви ще маєте змогу виправити скоєне, — мовив Шерлок Холмс.

— Я зроблю все, що зможу. Мені нічого вигороджувати цього чоловіка. Він — причина моєї теперішньої ганьби й загибелі.

— Ось вам перо й папір. Сідайте за цей стіл і пишіть, що я вам продиктую. На конверті зазначте надану адресу. Отак. Тепер — лист:

"Дорогий сер!

Пишу вам щодо нашої справи. Ви, звичайно, помітили, що однієї суттєвої подробиці бракує. Я роздобув потрібну копію. Це завдало мені зайвих турбот, і я прошу у вас додаткової винагороди в п'ятсот фунтів. Пошті я не довіряю і не візьму нічого, крім золота чи банкнот. Я міг би приїхати до вас за кордон, але побоююсь накликати на себе підозру, вирушивши саме тепер. Тому сподіваюся зустріти вас у курильні готелю "Черинг-Крос" у суботу опівдні. Пам'ятайте, що я візьму лише англійські банкноти або золото".

От і гаразд. Я дуже здивуюсь, якщо він не обізветься.

І він обізвався! Але решта подій належить уже до історії — до тих таємних її сторінок, що часто виявляються цікавішими за газетні повідомлення. Оберштайн, який прагнув так блискуче увінчати свою шпигунську кар'єру, попав у пастку і був надійно захований на п'ятнадцять років за ґрати британської в'язниці. У його дорожній скрині

знайшли безцінні креслення Брюса — Партінгтона, які він уже пропонував продати з аукціону в усіх військових портах Європи.

Полковник Волтер помер у тюрмі наприкінці другого року свого ув'язнення. А щодо Холмса, то він з натхненням повернувся до своєї розвідки "Поліфонічні мотети Лассо", яку згодом було надруковано для вузького кола читачів: фахівці відгукнулися про неї як про останнє слово науки з цього питання. Через кілька тижнів я випадково дізнався, що мій друг провів цілий день у Віндзорському палаці й повернувся звідти з чудовою смарагдовою шпилькою для краватки. Коли я спитав, де він її купив, той відповів, що це подарунок однієї шляхетної леді, якій йому пощастило зробити невеличку ласку. Більш він нічого не сказав, але здається мені, що я відгадав ясновельможне ім'я тієї леді й не маю жодного сумніву в тому, що смарагдова шпилька завжди нагадуватиме моєму другові пригоду з кресленнями Брюса — Партінгтона.